مێژوویەکی ئافرەتان

دکتۆر ئەحمەد میراودەلی

جێندەر لە " مەشێ و مەشیانێ " وە

بەشی پێنجهەم

دەوڵەتی میلیتاری و جێندەر

هـــەتا ئێســـتاش زۆر دەوڵەتـــی میلیتـــار هەن، وەلـــێ ئێمـــە باســـی مێژوویـــەکی ئافرەتـــان دەکـــەین و هـــەتا ئێســـتاش ئاســـتی ئافرەتانمـــان لـــە ژێـــر ســـایەی چەنـــد شـــێوە دەوڵـــەتی رابـــووردوودا، خســـتۆتە بـــەرچاو. لێرەشـــدا دەوڵـــەتی میلیتـــاری ســـەردەمی کـــۆن بەســـەر دەکەینـــەوە. دەزانـــین هـــەردووک دەوڵـــەتی ئـــەکاد و ئاســـووریش دەوڵـــەتی میلیتـــاری بـــوون، وەلـــێ لێکۆڵینـــەوە لەســـەر ئاســـتی مێیینـــە زیـــاتر لەســـەر" مایـــا" کـــان بەتایبـــەتیش دەوڵـــەتی" ئینکـــا" کـــراوە. ئـــەوجا لەبـــەر ئـــەوەی پێشـــتر باســـی کۆمەڵگـــەی ئینکـــام کـــردووە، لێـــرەدا جـــارێکی دیکـــە بـــە پێـــی پێویست و لە هێندێک رووی جیاوزەوە بەسەری دەکەینەوە .

هـــەتا ئێســـتا وا بڕوادەکـــرێ یەکـــەمین دانیشـــتوانی ئەمـــەریکا نزیکـــەی ســـی هـــەزار ســـاڵ لەمەوبـــەر لـــە ئاســـیاوە لـــە تـــەنگی بێرینـــگ Bering پەڕیبنـــەوە، بەشـــێکیان لـــە ناوچـــە ســـاردەکانی بـــاکووری کەنـــەدا و ئالاســـکا جێگیـــر بـــوون و بەشێکیشـــیان داکشـــاونەتە دەوروبـــەری کەنـــداوی مەکســـیک و گواتیمـــالا. یەکـــەمین نیشـــتەجێبوانی مەکســـیک و گواتیمـــالا بـــە ئۆلمیـــک/ ئۆلمێـــک Olmec نـــاوبراون. ئەوان شێوەنووســـــینێکی

وێنەییان هەبووە و کالێندارێکیشیان لەسەر سووڕانەوەی رۆژ و مانگ پێکەوە ناوە. کولتووری ئۆلمیکەکان لە 1500 – 400 ی پێش سەردەم بەردەوام بووە، لەبەر ئەوەش کاریگەریی گەورەی لەسەر کولتووری مایا هەبووە. کۆمەڵێک خەڵکی دیکە لەناوەڕاستی مەکسیک لە 100 – 700 ی سەردەم شارستانییێتێکی دیکەیان پێکەوە ناوە، ئەوانیش وەک دانیشتووە دێرینەکانی میسر هەڕەمیان درووستکردووە، ئەگەری ئەوەش هەیە بۆ یەکەمین خودایان بووبێت کە مێینە بووە. پاش ماوەیەک پێتەختەکەیان داگیرکراوە و شارستێنەکەیان لەناو جووە. " مایا" کان لە کەنداوی مەکسیک و گواتیمالا جێگەی ئۆڵمێکەکانیان گرتۆتەوە، ئەوانیش هەڕەمیان درووست کردووە سیستێمی نووسینیشیان لەشێوەی وینەکیشیندا هەبووە و بە هونەری وێنەکیشان و پەیکەرتاشین ئاشنا بوون، لە ماتماتیک و ئەستێرەناسیشدا پێشکەوتووبوون. لە سەروبەندی سەتەی یازدەی سەردەمدا، تیرەیەکی شەڕکەر کە بە" تۆلتیک" ناسراون، ناوچەکە داگیر دەکەن و ئەوانی دیکە لەناوخۆیاندا دەتوێننەوە. ئەو تیرەیە خودایەکیان بەناوی" تێزکالیپۆکە" پەرستووە .خودایەک مرۆڤی بۆ نەزرکراوە. ئافرەتی تۆلتیک وەک پیاوەکانیان توندوتۆڵ بوون ، هەموو جۆرە رۆڵێکیان بینییوە، بە سەرکردایێتی سیاسی و سەربازیشەوە .

ئازتیک Aztec، کۆمەڵێکی دیکەی ئاسیایی خزمی ئۆلمێک بوون و دوا کۆمەڵ بوون بگەنە مەکسیک، ئەوانیش مێژووی خۆیان نووسیوەتەوە. ئازتیکەکان لە سەروبەندی ساڵی 820 ی سەردەمدا مەکسیکیان بەجێهێشتووە و بەسەرۆکایێتی چوار سەرکردە و ئافرەتێک کە سەرپەرشتکاری ئاینی بووە، بەرەو باشوور کۆچیان کردووە. ئازتیکەکان ماتریلینی بوون. کۆمەڵگەیەکی تێکەڵی کشتوکاڵکار راوچی بوون، بەڵام لەوە ناچێت ئاژەڵیان ماڵی کردبێت. کۆمەڵگەکەیان لەسەرەتاوە ئیگالیتاری بووە. وەکو ئەندیانەکانی

دیکە دنیاکەیان لەسەر بنەمای جێندەر" نێر و مێ" دابەشکراوە، جێندەرەکان هاوتا و تەواوکەری یەکدی بوون" مایا" کان، کە ئازتیکەکانیش بەشێکن لەوان، پەرستکاری ژمارەیەکی زۆر خواوەند بوون، میسۆلۆجیای ئاینەکانیان هەر خواوەندە سەرەکییەکانی بەسەر کردۆتەوە. جگە لەوەش هەر خواوەندێک بە شێوە و کارێکتێری جۆراوجۆر خۆی نمایش کردووە. بۆ نموونە، خوایەک دەتوانی لە هەمان کاتدا هەردووک کارێکتێری نێر و مێی هەبێت، پێر و لاو بێت، ڕەوانی و جەستەیی بێت. لە هەمان کاتیشدا بۆ هەر خواوەندیک ئاژەڵێکی تایبەت کراوەتە جمکەکەی سەر زەمینی. ئەو تێکەڵوپێکەڵییە وای کردووە هەتا ئێستاش نەزانرێت گەورەخوای مایاکان کامەیە.[1] ئازتیکەکان هاتوونەتە سەر کولتوورێکی دەوڵەمەندی خزمە مایاکانیان، کولتوورێکی ئیگالیتاری و ماتریلینی. بەلام بۆ ئەمان هێند تینووی خوێن بوون و بۆ بەو شێوەیە کەوتنە چەوساندنەوە و بە کۆیلەکردنی ئافرەت، ئەوە پرسیارێکە وەڵامەکەی تەنها لە میسۆلۆجیای ناوچەکەدا دەدۆزرێتەوە .

لەگەڵ ئەو هەموو وێرانکاریانەی ئیسپانییەکان لە داگیرکردنی نێوەند و باشووری ئەمەریکادا کردیان، هێشتان بەڵگەنامەیەکی باش لەسەر کولتوور و شارستێنی ناوچەکە لەبەر دەستدا ماوە، لەوانەش(پۆپۆڵ ڤو popol Vuh .) لەو نووسراوە وێنەییانەدا دەردەکەوێ کە هەردووک کۆمەڵگەی مایا و ئازتیک، بەشێوەیەکی گشتی دنیا و ڕۆڵی مرۆڤیان لە بازنەی وێرانکاری و نوێکردنەوەدا بینیوە. لە هەر بازنەیەکدا وێرانکارییەکی گەردوونی ڕوودەدات. وەلێ دەتوانرێ بە نەزرکردن بۆ خوداکان، بە پێشکەشکردنی خوێن –بەتایبەتیش خوێنی مرۆڤ، بۆ ڕێزگرتن لە خوداکان، وێرانکاری ڕابگیرێت .

تیزکاتلیپۆکە Tezcatlipoca، یەکێک لە خواوەندەکانی ئینکا بووە، وەلێ ئەم خواکانی دیکەی تێپەڕاندووە و لە چەند جمکێکی جیاوازدا

ناسیویانە. بڕوایان وابووە کە لەشێوەی مەیموون و چەقەڵیشدا لەسەر زەوی دەردەکەوێت، بەڵام ئەو ئاژەڵەی زیاتر پێوەی ناسراوە، پڵنگی "جاگوار"ە، لە بەر ئەوەی جاگوار لای ئەوان میر و سەرداری ئاژەڵانە. هەر چۆن جاگوار بێ بەزەییە بەرامبەر نێچیرەکانی، تیزکاتلیپۆکەش وەها بووە بەرامبەر مرۆڤ، خیوێکی تۆقێنەر بووە. لە لایەکی دیکەشەوە وەک خودایەکی لاو و قۆز، سەرپەرشتکاری خولی راهێنانی لاوان بووە کە ببنە شەڕکەر و ناوی خودای شەڕی بەسەردا براوە. ئەو لاوترین خواوەند بووە لایان. ئازتیکەکان لەو بڕوایەدابوون کە ئەو خودایە ڕێگەی وڵاتە نوێکەیانی پیشانداون، لەبەر ئەوە کە نیشتەجێ بوون، قەشەکانیان لە پەرستگەیەکدا پەیکەرێکیان بۆ درووست کردووە .

وەک خودای شەڕ، سەرەکیترین کاری تیزکاتلیپۆکە بۆ ئازتیکەکان ئەوە بووە، هەمیشە شەڕ بهێنێتە ئاراوە بۆ ئەوەی دیلی زۆر بگرن و بیکەنە قوربانی بۆ خوداکانیان. ئازتیک، وایان لێکداوەتەوە کە ڕێشاڵی شەڕ، دووبەرەکی نێوان وەچەکانی رۆژ و زەمینە. بە بڕوای ئەوان برا گەورەکان تەوەزەل و سەرخۆش بوون، بۆیە رۆژ و زەمین برای لاوتریان ناردووە پاکیان بکەنەوە. ئالیرەوە بیری شەڕخوازی لەناو ئازتیکدا، ڕێشاڵی داکوتاوە، ئەگەر شەڕیش لە ئارادا نەبوایە، شەڕیان لەگەڵ ژێردەستەکانیاندا هەڵگیرساندووە بۆ ئەوەی دیلیان لێ بگرن.[2]

دنیایەکی پڕ خوێن

لە چاوێکی سەردەمیانەوە، سەروسیمای کولتووری مێژۆئەمەریکا، بایەخپیدانی نەزر و خوێنڕشتنە، وەلێ ئەوان لەو سەردەمەدا بە پیرۆز و پیویستیان زانیوە. خواکانیان تەنها باشەویست نەبوون، بەڵکو دڵ رەق و دەسەڵاتدار بوون، مرۆڤیش تەنها بە نەزرکردن بۆیان توانیویە خۆی بهێڵێتەوە. هەردووک کولتووری ئازتیک و مایا،

لەو بڕوایەدابوون کە، لە رابووردوودا خوداکان چەند جارێک دنیایان دروستکردووە و تێکیانداوە، لەو بڕوایەدا بوون کە بۆ مانەوەی دنیاکەیان، خەڵکی دەبێ هەرچی لەتوانایاندایە بیکەن بۆ ئەوەی خوداکان توڕە نەکەن. بە بڕوای ئەوان پۆپۆڵ ڤو، رەگەزێک بوون دڵێ خواکانیان رانەگرتووە و لەناوچوون، نابێت ئەمانیش هەمان هەڵە دووبارە بکەنەوە.

لە بڕوای ئازتیک و مایا دا، خوداکان دنیایان هیناوەتە ئاراوە و، لە رێگەی ساڵنامە ئەفسانەییەکەیانەوە، ئایندەی ئەوانەی لەسەری دەژین داڕێژراوە. لە بەرامبەری ئەوەشدا چاوەڕوانی شتێکن لە دروستکراوەکانیان، بە بەهاترین دیاریش، خوێنە. لە سەرەتاوە خوێنی ئاژەڵ، خوێنێکی شیاو بووە، سوێسکە و قەلەموون و سەگ، بە زۆری نەزر کراون. وەلێ لە هەموو نەزرێک لەبەرچاوتر لای خوداکان خوێنی مرۆڤ بووە. لەسەردەمی ئازتیکەکاندا، خوێنی مرۆڤ هێندە پەسەند بووە بۆ نەزرکە لە خۆڕایی شەڕیان لەپێناوی خوێنڕژتندا هەلگیرساندووە. نەک بۆ کوشتنی دوژمن، بەڵکو بۆ دیلگرتن و نەزرکردنیان لە پێناو خوداکانیاندا. لاشەی دیلە نەزرکراوەکان دراوەتەوە بەوانەی بەدیل گرتویانن، ئەوانیش خوانێکی باشیان لە هێندێک پارچەی لەشیان بۆ خێزانی خۆیان رازاندۆتەوە و لایان پیرۆز بووە وەک ئەوەی لە ئاسمانەوە بۆیان دابەزیبێت. ئەمە ئەوەمان بۆ دەردەخات کە ئاینی ئازتیک پیشکەشکردنی دڵ و خوێنی نەک هەر بە پیرۆز زانیوە بەڵکو بە پێویست و ئەرک زانیوە و داوای کردووە.

ئەوەی بەلای ئەم نووسینەوە گرنگە ئاستی ئافرەتانە لە کۆمەڵگەی ئازتیکدا.

پێش ئەوەی ئازتیکەکان ببنە دەوڵەتێکی میلیتار. هاوتایی پیا و ئافرەت، پێگەی سەرکردە و قەشە، چاککەرەوە/ پزیشک، جوتێر، و

بازرگانیان هەبووە. بەڵگەی زمانەوانیش بە دەستەوەن کە بالاترین خودایان نێرەمووک بووە، میسۆلۆجیا و ئاینی ئەو سەردەمەیان – پێش بوون بە دەوڵەت، هاوتایی جێندەر ی تێدا دیارە، لەسەر ئەو بنەمایەی کە بۆ بەرداری و سکپڕبوون دەبێ هەردووک لایەنی جێندەر پێکەوە کار بکەن. ئەم زانیارییانە ئەوەمان پێدەڵێن کە هەرچەندە لە نەریتی ئاینییدا خوێن رژتن پەسەند بووبێت، وەلێ هەتا سەرهەڵدانی دەوڵەتی میلیتاری ئازتیک، ملکەچی ئافەرت لە کۆمەڵگەکەیاندا لە ئارادا نەبووە. لە نێوەندی سەتەی سێزدەهەمی سەردەمدا، چەند شاردەوڵەتێکی ئازتیک لە دەوروبەری دەریاچەی" تێکسکۆکۆ" سەریان هەڵداوە. بە بڕوای سکۆلارەکان هەتا ئەو سەردەمەش" کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵکارەی شەڕەنگێز" بوون و لەوێ بەدواوە بوونەتە رێکخراوەی ئاینیی شەڕکەر و تیرەکان هەمیشە لە گەڵ یەکدا لە شەڕدا بوون. لە یەکێک لەو شار دەوڵەتانەدا خوشک و برایەک لەسەر سەرکردایێتی کەوتوونەتە بەربەرەکانێی یەکدی و کۆتایی بە کوشتنی خوشکەکە هاتۆتەوە. ئەمە لەوەدەچێ کە نێرێنە دژی هاوتایی جێندەر وەستابێتەوە کە پێشتر باو بووە و دواتر نێرینە، بە زۆر دەسەلاتی خۆی سەپاندبێت. بەڵگەنامەکانی لەسەر ئازتیک بەدەستەوەن ئەوە پێشاندەدەن کە لە نێوەندی سەتەی سیازدەدا، بۆ یەکەم جار ئافرەت کرابێت بە قوربانی، گوایە خوایەکیان داوای کردووە کچێک بکەنە نەزر بۆ ئەوەی مێیە خودایەکی شەڕ، شەر بەرپا بکات و دەستیان زاڵبکات بەسەر مێیینەی هەموو دراوسێکانیاندا. لەو سەردەمەوە - ناوەڕستی سەتەی چواردەوە، هاوتایی جێندەر تەنها شتێکی سیمبۆڵی بووە. چینە پێشڕەوا بچکۆلەکە بەپێی کات کە پێشتر ئافرەتیش بەشداریی تێدا کردووە، بووەتە چینی پیاوانی پێشڕەو کە هەر یەکەیان بوونەتە خاوەنی هاوسەری زۆر و منداڵی زۆریان خستۆتەوە، لێرەوە چینی خانەدان سەری هەڵداوە. پاکیزەییش لە هاوسەرگیری ئەو چینەدا

زۆر گرنگـــــی پێـــــدراوە - ئــــــەوەش هێمــــــایەکی دیــــــکەی پاتریــــــارکی/ باوکسالارییە.

لـــــە ســــــەردەمی پاشـــــا، ئیتزکواتـــــل Itzcoatl - 1429 – 1440، دا ئازتیـــــک بــــە تــــەواوی بــــوونەتە میلیتـــــار و پــــەلاماری دەرودراوســــێکانی خۆیـــــان داوە و خــــاک و ماڵیــــان بــــە تــــاڵان بــــردوون و بەســــەر خزموکەســــی پاشــــاکەیاندا دابەشــیان کــــردوە. پــــاش زاڵبــــوون بەســــەر هێنــــدێک لــــە دراوســــێکانیاندا، سیســــتێمی رامیارییــــان گۆڕیــــوە، لێــــرە بــــەدواوە میــــرات لــــەنێو خانــــەوادەی پاشــــادا لــــە رێگــــەی باوکــــەوە داکەوتــــووە و هــــەموو وڵاتــــیش بــــووەتە مڵکــــی پاشا.

ئــــەو دەوڵەتــــە تازەیــــە، ســــێ چینــــی تێــــدا بــــووە، چینــــی بەڕێوەبــــەر کــــە بریتــــی بــــووە لــــە" پاشــــا و دەوروبــــەری، قەشــــەکان - نێــــر و مــــێ و ســـەرکردەی ســـوپا" چینـــی نێوەنـــد" بازرگانـــەکان" چینـــی خـــوارەوە کـــە چـــوتێر و کاســـبکاران بـــوون. لـــە پلـــەی سۆشـــیالیدا حیســـاب بـــۆ گرتـــووی شــــەڕ و دز و ئەوانــــەی یاســــای ئازتیکیــــان شــــکاندووە نــــەکراوە، سیســـتێمێکی بـــاجی زۆر تونـــدیان ســـەپاندووە، ئـــەوەی دزی لـــە باجدانـــدا کردبێـــت بـــە زینـــدوویی دڵیـــان لـــە ســـینەی دەرهێنـــاوە. ئیتزکواتـــڵ ئایــــدیۆلۆجیای دەوڵــــەتی ئــــازتیکی گۆڕیــــوە و مێــــژووی ئــــازتیکی ســـەرلەنوێ نووســـێوەتەوە، زۆربـــەی بەڵگەنامـــەکانی پـــیش ســـەردەمی خـــۆی لـــەناوبردووە. شـــارەزایانی مێـــژووی ناوچەکـــە لـــەو بڕوایـــەدان کـــە فەرمـــانی داوە میســـۆلۆجیایەکی نـــوێ بنووســـرێت و تێیـــدا رەوایـــی بـــە داکیرکارییـــەکانی و ســـتڕوکتور/ پێکهـــاتە سیاســـییە نوێکـــەی بـــدرێت. ئـــەو پاشـــایە و قەشـــە ئاینییـــەکانی، تاکـــە خودایـــەکیان لـــە ســـەروو هـــەموو خــــودا نێرینەکانــــدا دانــــاوە. ئازتیــــک گوتوویانــــە خواوەنــــد" هویتزیلۆپـــۆچتلی Huitzilopochtli " هـــەڵی بـــژاردوون بـــۆ کـــارێکی تایبـــەت – بـــۆ یـــەکگیرکردن/ یەکخســـتنی هـــەموو دەوڵەتـــەکان، بـــۆ

خزمەتی "رۆژ" هەتا لەسوورانەوەی خۆیدابێت. ئەو کارەش بە دەرخواردانی" خوێنی بە گوڵ رازاوەی" بەدیلگیراوانی شەڕ دەکرێت.

کاتێک دەوڵەت دەستی گرتووە بەسەر هەموو زەویوزاردا، خزمایێتی کۆمەڵە خەڵکەکە جێ لەق بووە و تواوەتەوە. ئافرەتی کشتوکاڵکار و شوانکارە ناچاربوون رێگەیەکی دیکەی بژێوی بدۆزنەوە. بەساڵدا چووەکان بوون بە کارسازی هاوسەرگیری، دەرمانساز، مامان، چنینی جل و بەرگی رازاوە کە زۆر بەهایان پێ دراوە لەبەر ئەوەی تەنها کەسانی پلەوپایە بەرز رێگەیان هەبووە جلی رازاوە لەبەر بکەن. بێوەژن باجی لەسەر نەبووە ئەگەر شوی نەکردایەتەوە، وەلێ کاری سەرەکی کە بۆ ئەو جۆرە ئافرەتانە لە ئارادا بووە - بەواتای بێوەژن، تەنها کاری سۆزانی بووە. وردە وردە کار گەیشتۆتە ئەوەی ئافرەتی ئازتیک نەتوانی بەشداری نەریتە ئایینییەکان بکات، نەتوانێ لە خزمەتی خواکاندا بێت، نەتوانێ بگاتە ئەوەدنیا چونکە ئەوەدنیا تەنها جێگەی پیاوە جەنگاوەرەکانە. ئەوان لەو بڕوایەدا بوون، ئەو ئافرەتانەی دەگەنە ئەوە دنیا، تەنها ئەوانەن بەسەر منداڵەوە دەچن.

دوای قۆناخی گواستنەوەی ئاستیک بۆ پاتریلینییێتی، ئافرەت مافی میراتگریشی لێ زەوت کراوە، تەنها رێگەی لە بەردەم ئافرەتدا ماوەتەوە بۆ ژیانێکی باشتر ئەوەبووە، ببێتە ژن، یان دۆستی پیاوێکی ئاست بەرز. منداڵی ئیلیتی دەسەڵات دار، بە خانەدان دانراوە ئەگەر چی دایکیشی لە جێنی هەرە خوارەوەی کۆمەڵگەش بووبێت. دابەشکردنی کاریش لەسەر بنەمای جێندەر لەمێژتر ببوە سیمای ژیانی ئازتیک. وەک فێرکردنی کوڕان بە جۆرەکانی راو و کێلان و کشتوکاڵ و فێرکردنی کچانیش بە تەشی رستن، بەخێوکردنی منداڵ و جێشت لێنان.

ئازتیک لە پەروەردەکردنی نیرینەدا، سیستێمیکی تایبەتی هەبووە، ئەو نێرینانەی گەیشتبنە ئاستە ستانداردەکەی پیاوەتی، مافی چەوساندنەوە و بێ بایەخکردنی ئافرەتیان پێ دراوە، ئەوانەش نەگەیشتوونەتە ئاستی ستاندارد، چەوسێندراونەوە، دیارە ئەوەش هەر لە پێناو ئەوەدا بووە پاڵ بە نێرینەوە بنێن خۆی بسەپێنێ. ئافرەتی ئازتیک ئەگەر لە ئیلیتی دەسەڵاتداریش بووبێت هەر نائازاد و بێ ماف بووە هەتا ئەو ئاستەی کچەکانیان هەمیشە لەژێر چاودێریدا بوون، رێگەیان نەبووە پێ بنێنە ئەودیو دەرگاوە نەوەکا ڤیرجینیتی/ پاکیزەیی لەدەست بدەن و لە تەمەنی شازدە ساڵیدا کە فێری رستن و چنین بوون لە فێرگەش دەرهێندراون. بەشوودانیان بۆ رێکخراوە و گواستراونەوە ماڵە خەزوورانیان، هەتا نەشبووبنە دایکی چوار منداڵ ژێردەستەی خەسوویان بوون، ئەگەر نەزۆکیش بووبن مێردەکانیان بۆیان هەبووە تەڵاقیان بدەن. ***لێرەدا حەزدەکەم سەرنجی خوێنەرەوە بۆ ئەو هاوچوونە کولتوورییەی نێوان کۆمەڵگەی ئازتیک لەو دووریيەوە لە گەڵ هەردووک کۆمەڵگەی چین و هیندستان رابکێشم. .... چی وای کردووە ئەو لە یەکدیچوونە هەبێت لە کاتێکدا کۆمەڵگەکانیان لەزۆر بواری دیکەدا زۆر لەیەکدی دوور بوون؟***

دەوڵەتی ئازتیک؛ وەک دەوڵەتێکی میلیتار، خۆشی بە منداڵی زۆر هاتووە لەبەر ئەوەش هانی بێوەژنیان داوە شوو بکاتەوە، واش هەبووە بوونەتە دۆستی شووبراکانیان. شووکردنەوەی بێوەژن لە کۆمەڵگەی ئازتیکدا پێچەوانەی نەریتی کۆمەڵگەی چین و هیندستانە کە لە پیشدا ئاماژەمان پێ داون. دەبێ ئەوەش بزانین کە وەک زۆر کۆمەڵگەی دیکەش ئافرەت لەسەر زۆر ئاکار لەناوبراوە، وەک داوێن پیسی، کوشتنی کەسێک و بگرە لە رووهەڵگەڕانەوەی مێردیش.

سەرئەنجامی دەوڵەت و جێندەر

دەوڵەت بریتییە لە جەستەی فیزیکی بیروباوەڕێک. پاتریارکی/ پیاوسالاریش، باوەڕێکە لەسەر بنەمای ئەو درۆیەی کە دەڵێت - هێندێک کەس بە ویستی ئێزدان مەزنترن لە هێندێکی دیکە، بنیات نراوە. لە رۆشنایی ئەو درۆ زلەشدا، کەسە باڵاترەکان، پلە و پایە و دەسەڵات و سەرچاوەی سامانی گەورەتریان لەوانی دیکە پێ رەوا بینراوە. مەزنییێتی کە بە میرات بۆ کەسێک یان گرۆپ و ئیلیتێک دادەکەوێ، مافی حکومڕانی، هەڵواسین و لەناوبردن، بڕیاری جەنگ و چەوساندنەوەی ژێردەستەکانیشی لەگەڵدادێت .

سیستێمی دیمۆکراسی هاتە ئاراوە بۆ ئەوەی رێگە لە ئاکارە هەرە نەگریسەکانی دەوڵە بگرێت، دیمۆکراسی خۆی بەوە هەڵدەکێشێت کە، هەموو خەڵک یەکسانن" هەڵبەتا ئەمە پیاوسالاری نییە" بەڵام هەرگیز دیمۆکراسییێتێکی وەها نەهاتۆتە ئاراوە هەموو کەس تێیدا یەکسان بووبێت. یەکەمین دیمۆکراسی لە" ئەسین/ ئەتین" کۆمەڵێک پیاوی کردە مەزنتر لە؛ ئافرەتان، کۆیلەکان و ئەو پیاوانەی خاوەنی زەوی و سەرمایە نەبوون. وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا کە، لەسەر بنج و بنەمای" هەموو پیاو بە یەکسانی ئافرێندراون" دامەزرا، نەک هەر ئافرەتی لە مرۆڤبوون خست، کردیشیە کۆیلەی دەوڵەت. دیمۆکراسی بانگەشەی ئەوە دەکات کە گوێ ناداتە درۆی پیاوسالاری و هەموو کەس یەکسان رادەنێت، بەواتای کۆمەڵگەیەکی یەکسان کە، دەنگ بە یەک پیاو دەدەن بۆ ماوەیەکی سنووردار سەروەرییەکی سنووورداری هەبێت بۆ ئەوەی حوکمڕانی بکات، ئەویش نەک وەکو هەڵبژێردراوایکی خودایی، بەڵکو وەک پەسندکراوێکی کۆمەڵگە. وەلێ بیرکردنەوەی پیاوسالاری لەگەڵ پەرستنی دەسەڵات و بڕوا بە پلە بەرزی، لە هەموو کۆمەڵگەیکدا بەربڵاوە و ناشێ پشتگوێ بخرێت. لە کۆندا لەناو دەستەیەکدا ویستی دەسەڵات سەری هەڵدەداوە و زوو جێگەی خۆی گرتووە و بوونەتە مەزن. هەتا ئەمڕۆش ئەو دیاردەیە لە وڵاتە دواکەوتووەکاندا زۆر ئاشکرایە لە حکوومەتی

هەڵبژێردراویشدا - ئێستا لەم سەردەمەدا لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا ئەو دەستەیە، کۆمپانیا هاوبەشە نێودەوڵەتییەکانن. لەبەر ئەوە، هەتا پیاوسالاری رێشەی سەرکی بیرکردنەوە بێت سیاسەتەکە ناگۆڕدرێت .

پیاوسالاری جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە، هێندێک خەڵک باشترن لە هەندێکی دیکە، لەبەر ئەوەی مەبەستی سەرەکی ئەوەیە پیاو بەرزتر لە ئافرەت رابگرێت، بەڵام لەبەر ئەوەی لەسەر بنەمایەکی پووچ هەڵچندراوە زوو زوو تووشی بەرەنگاربوونەوە دێت. ئەو دەوڵەتانەی لەسەر بنەمای درووینانە درووست بوون ناسەقامگیرن؛ سەرکردەکانیان هەمیشە خەریکی پڕوپاگەندە و پاساو هێنانەوەی بێ کۆتایین و سوورن لەسەر راستی درۆکانیان.

حوکمڕانەکان لە دێردا سەروەریی خۆیان دەگێڕایەوە بۆ خزمایێتییان لەگەڵ خواکاندا. لە هەموو حکوومەتە دێرینەکاندا، پێش ئەوەی کەسێک یان دەستەیەک مەزنی خۆیان بسەپێنن خودایەک هەبووە لەسەروو هەموو خواکانەوە. لەو سەردەمانەدا کە ماتریسێنتری" دایک وەک سەرگەورەی خێزان" هێشتان باو بووە و زۆر کەس لەو بڕوایەدا بوون کە پیرۆزی/ خودایی لە ئافرەتدا جێگیرە، پیاوان خۆیان لە ئافرەتان هەڵقورتاندووە، ئەویش بە خۆبەستنەوە بە خودایەکی مێیینەوە - بۆ نموونە سەرجۆنی ئەکەدی(حوکمدارەکانی کۆنی میسڕ خوشک و کچی خۆیشیان مارە کردووە بۆ ئەوەی رەوایی بە حوکمڕانییەکەیان بدرێت.) کاتێک پاتریلینیالیێتی" داشکاندن بەلای باوکدا" جێگەی خۆی گرتووە پیاو توانیوییێتی راستەوخۆ خۆی بە خواوەندەوە ببەستێتەوە، حکومڕانەکانی وڵاتی چین بە نموونە. رابایەکانی سەردەمی کۆنی جوولەکە سەجەرەی خۆیان بردۆتەوە بۆ خودا بۆ ئەوەی رەوایی بە بنەچەی نێرینەی خۆیان بدەن لە حوکمداریدا.[3]

کاتێک بنەمای پیاوسالاری بە گشتی سەپێنرا پیاو پێویستی بە قەڵغانی ئافرەت نەما، لەو کاتەوە کاکی عەسکەرتار بوو بە مەلیک و حوکمڕان، پیاوسالاری وەک شۆڕشێک دژی باڵادەستی ئافرەت لەدایک بوو. پیاوان پشتیان بە یەک بەست دژی سێکسێک کە بە نزمتر ناویان بردووە، بۆ ئەوەی دەسەڵاتیان لێ داگیر بکەن. لە راستیدا پیاو دەسەڵات و کارایی ئافرەتی نەویستووە. لەسەرەتاوە، پیاو؛ بەرپرسیی بەرهەمهێنان و بەخێوکردنی منداڵ و کاری رۆژانەی دابینکردنی بژێوی خێزانی لە ئەستۆ نەگرتووە. پیاو دەسەڵاتێکی سیمبۆڵی ویستووە- خاوەنییێتی ژن و منداڵ.

سووربوون لەسەر نزمییێتی ئافرەت رێگە خۆشکەرە بۆ ژێردەستەکردنی پیاویش، لەبەر ئەوەی پرنسیپی مەزنییێتی سنوور ناهێڵێتەوە. ئەگەر پیاوی یەکەم مەزنتربێت لە پیاوی دووهەم، دووهەمیش مەزنترە لە سێهەم و ... هەر وا دەڕوا و دەڕوا بێ کۆتایی. ئەگەر پیاوان مەزنتربن لە ئافرەتان بەشێک پیاویش مەزنتر دەبن لە برێکی دیکە. بەڵام یەکگرتنی پیاوان ئەو راستییە لیڵ دەکات و دەڵێ" پیاوان برای یەکدین". وەلێ ئەو گوتە ئیدیاڵە - پیاوان برای یەکدین، زۆر دوورە لە راستییەوە و لەم دنیایەدا نایەتە دیتن، چونکە پیاوان تەنها لە بەرامبەر ئافرەتاندا یەکگرتوون. نێرسەروەری کرۆکی سایکۆلۆجیای پیاوسالارییە، وەلێ مەبەستە ئابووری و رامیارییەکەی ژێردەستکردنی پیاوی دیکەشە. تۆ سەرنج بدە و بزانە چەند زوو زوو پیاوان بە گژ ئەم سەرکردە و ئەو میر و پاشا و حوکمداراندا چوونەوە و دەچنەوە. کەچی یەک جاریش بە گژ یاسا و رێسای سەروەریدا هەڵنەپڕژاون –کە تەنها شۆڕشێکە دەتوانێ کۆتایی بە نادادی و رسوایی بهێنێت لە دەستی چاوبرسییەکان.

پیاوسالاری؛ ئاست نزمکەرەوەی ئافرەتانە، وەلێ دڵخۆشکەری پیاویش نییە. یاسای هەموو دەوڵەتە دێرینەکان بۆ دابینکردن و سنووردانان بووە بۆ ئافرەتان، لەگەڵ دووری کات و مەودای نێوانیشیاندا یاساکانیان لێکەوە نزیکن، بەپێی پێشڤەچوونی کاتیش یاساکان قورستر و سەختتر بوون. سەیرەکە لەوەدایە کە لە هەموو دەوڵەتەکاندا، یاسا دەربارەی ئافرەتان هەمان رۆڵیان بۆ ئافرەت دەستنیشان کردووە. ئەو وێکچوونە یاساییەی دەوڵەتانی دوور لە یەکدی لەکات و مەودادا، هێچمان دەربارەی ئافرەت پێ ناڵێت، بەڵام زۆرمان دەربارەی پیاو پێ دەڵێت.

یاساکانی شاردەولەتی "ئوڕووک/ئووڕ"ی سۆمەری یەکەمین ئەو یاسایانەن کە هەتا ئێستا بەردەست کەوتوون و تێیاندا مێیینە نزم راگیراوە. لەو یاسایانەدا، تاوانێکی نوێ خراوەتە نێو لیستی تاوانەکانەوە - چووتبوونی حەرام" **adultery** " کە تەنها ئافرەت توانیویێتی بیکات، هەر لە سۆمەریش، پیشەیەکی نوێ –سۆزانی – لە لایەن ئاینکارەکانەوە داهێنرا. رێکەوتی دەرکەوتنی ئەو پیشە و یاسایە" ئەگەر لە هەمان کاتیشدا نەبووبێت" لە ناو یەک کولتووردا، جەختکردنە لەسەر نزمکردنەوەی ئاستی ئافرەت. بەتاوان دانانی ئازادی سێکسیی ئافرەت و بەکارهێنانی سێکسوالیێتییان لە ئاڵوگۆڕی بازرگانیدا کە سووتی پیاوی تێدا بووە، گۆشە نیگای تێڕوانینی نوێی پیاومان بۆ ئافرەت، وەک کاڵایەکی سێکس کە پیاو دەتوانێ هەیبێت و بەکاری بهێنێت، دەخاتە بەر چاو.

ئاشکرایە سێکسوالیێتی ئافرەتان زۆر گرنگە لای پیاوان، چونکە ئەوە پێوەندی سەرەکییانە لەگەڵ ئافرەتی پێگەیشتوودا، بەڵام تەنها هۆکاریش نییە بۆ بێوەندی. ئامارەکانی سەرانسەری دنیا دەری خستووە کە ئەمرۆش ئافرەتان زۆر زیاتر لە پیاوان کار دەکەن و بگرە پیاوانیش بەخێودەکەن. ئەگەر کۆمەڵێک ئافرەتی دەستەی

دەسەڵاتداری لێ دەرکەین، ئافرەت هەمیشە ئیشی کردووە. بە کارەکانیان پیاوانی ئەسین و جوولەکەیان بەخێو کردووە - وەک نموونەیەک. یەکەمین یاساش کە دەربارەی ئافرەتی ئیشکەر دارێژراوە و سنووری بۆ خاوەنییێتی و سامانی ئافرەت و جۆری ئەو کارانەی دەشێ بیکات داناوە، کارکردنی ئافرەتی نەکردۆتە مەرج، بەواتای ئەوەی یاسایەک نەبووە ئافرەت ملکەچی کارکردن بکات، وەلی لەگەڵ ئەوەشدا بۆخۆیان خۆ بەخشانە لە هەموو کۆمەڵگەکاندا کاریان کردووە. هەموو ئەو کۆمەڵگەیانەی بەسەرمان کردنەوە یاسای دوو جەمسەری/ دووڕوویی- double standard ، یان هێناوەتە ئاراوە، هەمووشی بۆ ئەوە هێندراوەتە ئاراوە ئافرەت بخزێنرێتە ژێر رکێڤی پیاوەوە لە هەموو بوارەکانی ژیاندا و هەموو رێگەیەکی کارایی و جموجۆڵی سەربەخۆی لێ قۆرخ بکات. ئاشکرایە هەست بە جیاوازی دەکرێت لە نێوان دەوڵەتەکاندا لە هەڵسوکەوت و مامەڵەیان لەگەڵ ئافرەت دا. لە میسر و بابل بۆ ماوەیەکی درێژ مافی بەڕێوەبردنی پیشەسازی و کارکردنی ئاینیان بۆ مابوو. وەلێ لە دەوڵەتی ئاسووردا، هەموو مافێکیان لە دەست دا. چونکە لەو دەوڵەتەدا ئافرەت وەک ملکاییێتی سەیر کراوە. لە وڵاتی چین دا بە درێژایی مێژووی وڵاتەکە تەنها لە کولتووری" یانگ – شاو" دا هەست بە هاوتایی نێر و مێ دەکرێت.

هەموو دەوڵەتەکان بە تەنها چوونەدەرەوەی ئافرەتیان بە یاسا یان بە نەریت کردۆتە شتێکی مەترسیدار. یاسای دەوڵەتی ئاسوور ناڕاستەوخۆ ئەو ئافرەتەی بە تەنیا لەماڵ دەرچووبێت تاوانبار کردووە بەوەی کە بەدوای کاری سێکسدا دەگەڕێ و لەبەر ئەوەش مامەڵەیەکی ناڕەوایان لەگەڵدا کردوون. هەرچەندە یاسایەکی وڵاتی چین ناکەوێتە بەرچاو بە تەنها چوونەدەرەوەی ئافرەت یاساخ بکات، وەلێ قەتیسکردنی جووڵانەوەی ئافرەت تەنها لەنێوان چواردیواری ناوماڵدا هەر هاوتای تێڕوانینی ئاسوورییەکان دەگرێتەوە. لە

شاردەوڵەتی ئەسین و لەناو جوولەکە و دواتریش لەناو ئیسلامدا، بە هەمان شێوە سەیری ئافرەت کراوە ئەگەر سەری لە دەرگای ماڵ دەرهێنابێت. لە هیندستان هەتا ئێستاش ئافرەتی بەشێک چینی ئاینی بۆیان نییە لەماڵ بێنە دەرەوە - لە هیندستان هێندە چین و تویژی ئاینی هەیە لە ژماردن نایەن. لە سەردەمی خویندنمدا لە رۆمانیا کوڕێکی هیندستانیم ناسی، رۆژێکیان زۆر بە خۆشحاڵییەوە گوتی ژنیان بۆ دۆزیومەوە و هەموو شتێک براوەتەوە، دەستگیرانەکەشم وێنەی خۆی بۆ ناردووم و وا لەبەرگم دایە. منیش پیرۆزباییم لێ کرد و گوتم دەبێنە با وێنەی دەستگیرانەکەت ببینم، هەر وەک ئەوەی جوێنێکی زۆر پیسم پێ دابێت، وەستا و، گوتی تۆ شەرم ناکەی ؟، چۆن داوای بینینی وێنەی دەستگیرانەکەم دەکەی؟ هەتا ئێستاش لە زۆر کۆمەڵگەدا، ترسی زۆرەملێ لێکردنی سێکسی لەسەر سەری ئەو ئافرەتانە دەسووڕێتەوە کە پێ بە جەرگی خۆیاندا دەنێن و بەتەنیا دەچنە دەرەوە. لەو هەموو کۆمەڵگەیانەی بەسەرمانکردنەوە، خودی ئافرەت لۆمەکراوە لە دەستدرێژکردنی سێکسی لێیان و لەسەریشی کوژراون و دەکووژرێن.

لە تێڕوانینێکی یاسای دەوڵەتە دێرینەکاندا دەردەکەوێت کە لە هەموو شتێک مەترسیدارتر بۆ ئافرەت ئەوەبووە سنوور بۆ زاوزێی خۆی دابنێت –لەباربردنی منداڵ. لەباربردنی منداڵ لە دەوڵەتی بابل و ئاسوور دا گەورەترین تاوان بووە. ناشێ گرنگی لەباربردن پشتگوێ بخرێت. لەبەر هۆکاری فیزیۆنۆمی ئافرەت و بەهێزی فیزیکی پیاو، پیاو دەتوانێ دەستدرێژی سێکسی بکاتە سەر ئافرەت. ئەوجا کە پیاو بتوانێ ئەو دەستدرێژییە لە ئافرەت بکات، چ بۆ ئافرەت دەمێنێتەوە جگە لە بەرگریکردن لە سکپڕبوون و لەباربردن؟ ڕێگەبەستن لە ئافرەتان لە بڕیاری لەباربردندن و سکپڕبوون کە، هەتا ئێستاش لە زۆربەی کۆمەڵگەکاندا باوە و یاسای بۆ داڕێژراوە، رەتکردنەوەی مافی ویستی ئافرەتە.

کاتێک بە تەواوی جەستەی ئافرەت کۆنترۆڵ کرا، یاساش کەوتە پاڵاوتن. لە دەوڵەتی ئاینیدا سەردەمێک ئافرەت ڕێگەی گەیشتن بوو بە خودا، ڕێگەی گەیشتنیان بە ئاستی رووحانی بەرز لێ گیرا، لە بەشداریکردنی نەریتە ئاینییەکانیش وەدەرنران – بەواتای ئەوەی ئافرەت ناگاتە موکشە/ دوا رزگاری. لەو کۆمەڵگەیانەی کە، باوک و باپیرانیان دەپەرست وەک وڵاتی چین، ئافرەت هەتا کوڕێکی نەبووبێت لە پەرستگەی خێزاندا جێگەی نەکراوەتەوە. لە ئەسین و شاردەوڵەتەکانی یۆنان تەنها پیاو لە بۆنە ئاینییەکاندا توانیویێتی یادی باوکوباپیرانی بکاتەوە. کاتێکیش خاوەنداریی تایبەتی بووە شتێکی ئاسایی و بڵاو، ئافرەت لەبەر کەم دەسەڵاتی مافی خاوەنداریێتی پێ رەوا نەبینرا.

هەموو ئەو دەوڵەتانەی پێشتر باسمان کردن، لەکات و مەوداشدا دوور بوون لە یەکدی، لە سێ مەلێنیۆمی پێش سەردەمەوە هەتا مەلێنیۆمی یەکەمی پێش سەردەم، زۆریشیان ئاگایان لە یەکدی نەبووە، بەڵام لە هەموو ئەو دەوڵەتانەدا ئەوەندەی پێوەندی بە ئافرەتانەوە هەبووبێت، پیاو یاسای هاوشێوەی بۆ داڕشتووە. هەموو یاساکان" پاشکۆیی، ناتوانایی، ملکەچی و گوێڕایەڵی بۆ پیاو، کۆیلاییێتی سێکسی و داوێنپاکی ئافرەتیان سەپاندووە". ئەو هەڵوێست و تێڕوانینانەی پیاو بۆ ئافرەت کە ئێستاش باون و لە یاسای دەوڵەتە کۆنەکاندا هەستی پێ دەکرێت. لەپێش هەموو شتێکەوە، پیاو ویستوویێتی دەست بەسەر سێکسوالێتی و سکوزای ئافرەتدا بگرێت، هەتا ئەو ئاستەی ئافرەتیان بێ بەش کردووە لە پێکهاتەی ئاوڵەمە - فیلۆسۆفیاکەی ئەریستۆتال بە نموونە، هەروەها ئەو بۆچوونەی کە گوایە ئافرەت تەنها لە" چووکی" پیاو جێژ وەردەگرێت. ئێمە دەزانین ئەوانە راست نین، کەواتە ئەوەی دەمێنێتەوە ئەو پرسیارەیە، بۆ پیاو هەمیشە لە خەمی سکوزای ئافرەتدا بووە؟ ئەو یاسایانەی لە دەوڵەتە کۆنەکاندا داڕێژراون لە

کۆمەڵگەکانی دواتریشدا دووبارە و سێبارە کراونەوە، لەبەر ئەوەی بیرێکی سیاسی گرنگە بۆ ژێردەستەکردن و تەریک کردنی ئافرەتان. ئاینەکان لە سەرەتاوە دەروازەیەکیان بۆ ئافرەت کردۆتەوە، وەلێ کاتێک جێگیر بوون ئەوانیش دەرگایان لەسەر داخستوون.

ئەگەر بپرسین داخۆ ئافرەت لە کۆندا، لەکوێدا لەژێر چ سیستێمێکدا زیاتر ماف و توانای هەبووبێت، لە ئایندا یان لە سێکۆلاریزمدا، لە کاسۆلیکدا یان لە پرۆتستاندا، یان لە دەوڵەتی میلیتاردا؟ وابزانم وەڵامەکە هەر ئەوە دەبێ کە، لە هەموو دەوڵەتە کۆنەکاندا، ئافرەت لە مرۆڤبوون و هەموو ئەو مافانەی پیاو هەیبووە، داماڵدراوە. دەوڵەتی ئاینی وەک هیندستان ئاینی بەکار هێناوە بۆ رەواییدان بەو ناڕەواییانە، رێنماییکردنی فیلۆسۆفیای سێکۆلاری کۆنفوسیانیزم لە وڵاتی چین هێندەی یاسا ئاینییەکانی هیندستان ئافرەتی گوشیوە. میلیتاریزمیش لە هەر شێوە و شوێنێکدا مافی ئافرەتی بەدی کردبێت لەناوی داوە. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە دەوڵەتی میلیتاری ئازتیکدا، ئافرەت مافی زیاتری هەبووە وەک لە وڵاتی چین و هیندستان. دەوڵەتە" دیموکڕات" ە کانیش بۆ گەیشتن بە هەمان ئامانج – کەمکردنەوەی مافی ئافرەت، بە بەجێیی دەبینن.

بە پێچەوانەی پیاوانەوە، ئافرەتان هیچ کاتێک، هەتا سەرهەڵدانی فێمینیزم لەسەر بنەمای جنسیی هاوکاری یەکدی نەبوون، ئەمەش بەرێکەوت نییە، سۆلیدارێتی ئافرەتان ئەو شتەیە کە پیاو زیاتر لە هەموو شتێکی دیکە لێی دەترسێ. بۆیە هەموو ئەو دەوڵەتانەی بەسەرمان کردنەوە، ئافرەتانیان لە چوارچێوەی دیواری ماڵدا قەتیس کردووە و لێکیان دابڕیون. کاتێک ئافرەتان دەستیان دایە هاریکاریکردنی یەکدی و سیاسەت لەسەردەمی شۆڕشی فڕانسادا. پیاوان گردبوونەوەی ئافرەتانیان یاساخ کرد.[4] هەرچەندە هیچ یاسایەک رێگر نییە، وەلێ هەتا ئێستاش لەزۆر ناوچەی هیندستان

له شوێنه گشتییەکاندا کە ئافرەتان بەناچاری یەکدی دەبینن، ناوێرن پێکەوە بدوێن چونکە هەمیشە چاوی پیاویان بەسەرەوەیە. لە راستیدا هەر ئەوەندە پێویستە پیاو سەرچاوەی داهات و بژێوی بێت بۆ ئەوەی ئافرەتان نەک هاریکاری یەکدی نەبن، بەڵکو دژی یەکدیش بووەستنەوە.

لەکۆتای پرۆسەی پێکهێنانی دەوڵەت دا، ئافرەت هیچی دیکە وەک ئەندامی خێزان، بنەماڵە و چینەکان نەماوەتەوە، بەڵکو دەستەیەک بوون لەو گرووپەی تێیدا لەدایک بوون کە نەشیاوە بیگۆڕن، چارەنووسێک کە ژیانی ئایندەیانی داڕشتووە. دروستبوونی دەوڵەت، شێوەیەکی نوێی ژیارییە، کە بیرۆکەی هەمەگیری، سیاسی، ئابووری، ژیانی سۆشیالی و هەروەها، ئاین، مۆڕاڵ و بگرە هونەرییشی، سەپاندووە. لە دەوڵەت دا، ناهاوتایی دابەشکردنی سامانی نەتەویی، جێگەی سیستێمی خێڵە ئیگالیتارییەکانی گرتۆتەوە. دوای دروستبوونی دەوڵەت، کەس سەربەخۆ نەماوە، تەنها کەسانی پلە بەرز مافیان هەبووە، ئەوانەی خوارەوە تەنها ئەرکباربوون. دەوڵەت؛ زاراوەی - پادشا، خانەدان، جووتێر، کۆیلە، سۆزانی، دۆست/ قەپاتمە، ناپاکی بەرامبەر وڵات، داوێنپیسی داهێناوە - بەواتای دنیایەکی تازەی داهێناوە .

پەراوێز

1 – بۆ زانیاری زیاتر لەسەر کولتوور و ئاینی ئاندیانەکان بڕوانە Mythology, the illustrated anthology, world myth and storytelling, 2002, p 515- 580

2 – سەرچاوەی پێشوو ل ل 557،556

3 - مێرلین فرێنچ بەرگی یەکەم ل 167

4– سەرچاوەی پێشوو ل 175

سەرچاوەکان

A History of their own by, Bonnie S. Anderson and Judith P. Zinsser. New York: Harper & Row, 1988

Ancient Civilizations, general editor, Professor Greg Woolf. First publishing.... 2005

A brief guide to Islam. History, faith and politics: The complete introduction, by Paul Grieve. 2006

Big history, from the BIG BANG to the present, by Cynthia Stokes Brown. New York,, NY 2008

Barbara Lesko, the remarkable women of ancient Egypt 1987

Bernard Batto. Studies on women at Mari (Baltimore ,Md: Johns Hopkins University press 1974

Buddhism: The Dhammapada.Edited by, Jaroslav Pelikan. Translated by John Ross Carter and Mahinda Palihawadana 1992

Carol Baker and Angela Fisher, African ceremonies II. New York, Harry N. Abraham Inc. 1999

Chinese women: pest & present, by Easter S. Lee Yao 1983

Hinduism: The Rig Veda. Edited by, Jaroslav Pelikan. Translated by, Ralph T.H. Griffith 1976

Irene Silverblat, Moon, Sun, and Witches 1987

In defence of Atheism, by Michel Onfray, Translated from French by Jeremy Leggatt. ... 2007

Women in early imperial China, by Bret Hinsch 2002

Women and Hindu Right. A collection of Essays, edited by, Tanika Sarkar and Urvashi Butalia 1995

Sir William Tarn, Cambridge ancient history vol 10 1970

Smith, Jane I, " Women, Religion, and Social Chang in Early Islam, Ed, Y. Haddad and E. Findly. Albany: State University of New York press, 1985

Sex, Time, and Power, by, Leonard Shlain. How women's sexuality shaped human evolution. 2003

Sarah B. Pomery, women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra.... 1984

Stern, Gertrude." The first Women Converts in Early Islam" Islamic Culture 1939

The creation of patriarchy, by Gerda Lerner. Oxford University press. 1986

The secret history of Mongol Queens, by Jack Weatherford 2010

Grassroots by Jennifer Baumgardner and Amy Richards …. 2005

George Dorsey, Man's One Sho: Civilization (New York: Harper & Brothers, 1931

Gernot Wilhelm, the Hurrians, translated from German by, Jennifer Barnes 1989

Greek Mythology, by Frederique Viver, Translated by Derek Johnston ... 2004

Richard A. Gold, Yiwara: Foragers of Australian Desert ………1969

Georg Bancroft, History of the United States of America, From the Discovery of the Continent vol. 1.............. .1967
Catal Huyuk: A Neolithic Town in Anatolia, by, James Mellart (New York: McGraw-Hill,…1967)
Marija Gimbutas, Gods and Goddesses of Old Europe (Berkeley: University of California press …….1974
Michal Dames, the Silbury Treasure (London: Thames and Hudson. …..1976)
Marilyn French, from Eave to Dawn: a history of women…………………………….2002 vol. 1. 2.
Anton, Ferdinand, Women in pre-Colombian American. …..................1973
Anderson, Karen. Commodity Exchange and Subordination: Montagnais-Naskapi and Huron Women, 1600-1650,"………………………………..1986
-Simone De Beauvoir. Second Sex, copyright Alfred, A, Knopf Vintage Book Edition, 1989
Richard B. Lee, Population growth and beginning of sedentary, life among the Kung Bushmen 1972
Marjorie Shustak, Nisa: The life and world of Kung women. Harvard University press 1981 Carol Beckwith and Angela Fisher, African Ceremonies II (New York: Harry N. Abraham Inc. 1999
Robert .S .McElvaine. Eve's Seed……………………………………………2001
Mythology, the illustrated anthology of world myth and storytelling, general editor, C Scott Littleton …2002
Encyclopedia of the ancient Greek world, David Sacks, revised edition by Lisa R. Brody ….2005
On becoming human. Nancy Makepeace Tanner, Cambridge University Press 1981
Political and social life in the great age of Athens, edited by John and Kitty Chisholm. Open Univerty.1978.
All you need to know, from Zeus's Throne to the Fall of Rome, by Caroline Taggart.Michael O' Mara Books Limited 2010.
Keuls Eva C.The reign of the phallus: Sexual politics in Ancient Athens. New York: Harper & Row, 1986
بنەچەی خێزان و خاوەنداریێتی تایبەت و دەوڵەت، نووسینی، فردریک ئەنگڵس، وەرگێڕانی لە ئەڵمانییەوە ، کەریم مەلا ڕەش.